

Jóindulatú szubjektivitás

VISSZHANG - LXII. évfolyam, 46. szám, 2018. november 16.

Hanák András egyfajta sajátos, tartalmilag nem feltétlenül konzisztens, sok szubjektivitással megírt szöveget címzett nekem. Örülök annak, hogy foglalkoztatja a Sorsok Háza ügye. Kíváncsi, és számomra inspiratív kíváncsisága nem ellenséges rosszindulattal, hanem határozott jóindulattal fogalmazódik meg. Írása szerethető. Megjegyzései egy jelentős része szubjektív értékítéleteivel függ össze, amihez természetesen joga van. Még akkor is, ha én nem értek mindennel egyet.

Az ő szövegénél kicsit rövidebb formában – mintegy pontokba szedve – inkább csak arra reflektálok, ami nem a személyességet, hanem a személytelenebb megközelítést részesíti előnyben.

1. Ő azt írja: „csak a saját szememnek és fülemnek hiszek”. Ez látszólag megkérdőjelezhetetlen, de szerintem a világ ennél egy kicsit bonyolultabb.

Emlékszem arra, még a '60-as évek elejéről, Gagarin űrutazásáról hallva sokan azt mondták: nem láttam, tehát nem hiszem. Nehéz volt velük vitatkozni, pedig hát ez az űrutazás megtörtént. Tehát, amit nem láttam, az is lehet igaz, az is lehet valós. De van ennél egy rosszabb hírem is: amit látok, sokszor biztosan nem igaz. Mindenki úgy mondja – nem csak magyarul –, „felkelt a Nap, lenyugodott a Nap”. Igen, ezt látjuk, de tudjuk, hogy ez nem igaz, hiszen a Föld kelt fel, és a Föld nyugodott le. Tehát, amit látunk, az nem mindig igaz.

És természetesen adott az a lehetőség is, hogy amit látunk, az valós, tehát „igaz”.

András alaptétele tehát csak részlegesen áll meg, ami túlmutat önmagán, és jószerivel egész mondandóját érinti.

2. Látva a Jad Vasemban lévő képeket azt írja, rajtuk „bárki lehetne, ha úgy alakulnának a dolgok”. Máshol pedig – önmagával némileg nem egyetértve – azt állítja: „bármivel” mindez nem történhetett volna meg.

Jó lenne, ha eldöntené: a holokauszt és a hozzá vezető út olyan tragédia, ami csak a zsidókkal történhetett meg, vagy pedig általános érvényű, és így általános tanulságokat is hordoz. Ez nagyon fontos döntés, ami kihat a holokausztról való vélekedésünkre és főleg annak nevelési célú „hasznosítására”. Megjegyzem, hogy a megtörtént holokauszt sem csak a zsidókra vonatkozott, de kétségtelenül őket érintette a legjobban. Azért ne feledkezzünk meg a cigányokról sem, és talán arról is érdemes szót ejteni, hogy a náci gyakorlat miként viszonyult a homoszexuálisokhoz és a szellemileg fogyatékos emberekhez. Azért, mert egy tragédia egyik oldalát – alappal bírón – szinte kizárólagosságban artikulálják, abból még nem következik az, hogy másokat ne érintett volna. Nem csak azt kell elhinni, ami nagyon látszik. Az is létezik, ami nem látszik feltűnően.

3. A Jad Vasem más vonatkozásokban is előkerül, ami szubjektíve is érthető, hiszen az írás szerzője – mint szövegéből kitetszik – nemrégiben járt ott. A Sorsok Háza azonban mégsem hasonlítható a Jad Vasemhez. Részben más a tárgya, teljesen más a célja és a funkciója.

A Jad Vasemet – nem kevéssé a korabeli izraeli közvélemény megbékítése céljából, amelyik háborgott azért, hogy Izrael állam megegyezett az akkori Német Szövetségi Köztársasággal a számára igen fontos kártérítési ügyben – 1953-ban törvénnyel hozták létre. Mint Martin Gilbert Izrael történetéről írott munkájában írja: a Jad Vasem célja az volt, hogy „a Hazában emléket állítson azoknak a zsidóknak, akik a II. világháborúban életüket veszítették, vagy a náci hatalommal és kollaborásaival szembeni ellenállás és harc során pusztultak el”. A törvény azt is kimondta, hogy „emlékhelyet kell létrehozni a zsidó

mártíroknak, a zsidó közösségeknek, szervezeteknek és intézményeknek az emlékére, akik, illetve amelyek csak azért pusztultak el és semmisültek meg, mert a zsidósághoz tartoztak”. A Jad Vasem a zsidó nemzetépítés eszközévé vált; a zsidó nemzettudat részévé lett. Az intézmény a zsidóságot szétszórásban élt, illetve élő, ámde egységes népként fogja fel, és így zsidó nemzeti tragédiának láttatja a holokausztot. Ebből következően csak viszonylag kis részt szentel a magyar zsidóságnak – jószerivel csak 1944-ről esik szó.

A Sorsok Háza – nem feledve a nemzetközi összefüggéseket – a magyar zsidóság tragédiáját magyar nemzeti tragédiaként kívánja értelmezni; célcsoportja nem a zsidó nemzet, hanem a magyar nemzet; nem a zsidókat akarja meggyőzni a holokauszt és a hozzá vezető út elfogadhatatlanságáról, hanem a nem zsidó közeget kívánja érzékenyíteni.

Arról nem is beszélve, hogy a Sorsok Háza kiállítási része 45 percesre tervezett, a Jad Vasem bejárása ennek az időigénynek a többszöröse. Tehát nem indokolt a Jad Vasemet a Sorsok Házához hasonlítani.

4. Hanák azt írja: „fejtegetésszel ellentétben a politikai cionizmus sohasem a holokausztal szemben jelentett alternatívát (legfeljebb a menekülés egyik útja volt)...”

Én azt állítottam: „A politikai cionizmus így tehát egyfajta potenciális alternatívát jelentett a holokausztal bekövetkező történettel szemben.” (24.hu)

A politikai cionizmus célja a zsidó nemzetállam megteremtése volt. Ezt a célt 1948-ra érték el, de a lehetséges nemzetállam érintett területét majdan uraló brit külpolitika már 1917-ben elismerte a zsidó nemzeti otthon jogosultságát. A politikai cionizmus tehát egy olyan államot akart, amelybe elmehetnek a zsidók, akkor is, ha üldözik őket, akkor is, ha nem. Éppen ezért az nem is kérdés, hogy a politikai cionizmus nemzetállami realizálódása potenciális alternatívát jelentett volna a holokausztal bekövetkező történettel szemben. Ez annyira így van, hogy az 1933-ban hatalomra került náci is eredetileg abban gondolkodtak, hogy Németországban nem meggyilkolják a zsidókat, hanem kitelepítik őket. A hatalomátvételhez képest a gyilkolás jóval később következett be, mert nem volt Izrael, azaz nem volt olyan hely, amely saját akaratából tömegesen fogadta volna be a zsidókat. A menekülés lehetősége az élettől volt egyenértékű. Tehát nem indokolt a „legfeljebb” szó használata, mert az nem utal arra, hogy a menekülés intézményes lehetősége a holokausztot tette volna lehetetlenné.

Biztos sokféleképpen lehet értelmezni a politikai cionizmust, de releváns értelmezés a holokauszt-történettel szembeni potenciális alternatívitás. Herzlnek ezért is helye van a kiállításon. (A londoni Imperial War Museum holokausztkiállításán igencsak kevés szó esik arról, hogy a brit birodalmat milyen felelősség terheli a zsidók elpusztításáért, hiszen erősen limitálta a zsidó bevándorlást a mandátumterületre, s ezt a korlátozott bevándorlási politikát a háború után is fenntartotta. Persze a „big picture” a briteknek kedvez, hiszen sok vért áldoztak a náci birodalom elleni harcukban, de sok évtizeddel később lehetne egy hangyányi felelősségvállalásuk a holokauszt tekintetében.)

5. A szerző azt írja, hogy a Mazsihiszt „kitessékelték” a tervezés folyamatából. Ez nem igaz; ők hagyták ott. Nem azért, amit ők mondanak, hiszen senki nem akarta a magyar felelősséget elmismásolni. Ez egy más történet. Megítélésem szerint sokkal inkább arról szól, hogy az adott vallási szervezet belső problémáinak megoldása helyett folyamatosan igényli a belső kohéziót erősítő külső ellenségképet, és ezt – a valóban súlyosan terhelt Szabadság téri emlékmű mellett – a Sorsok Házában lelte fel. (Számára strukturális szükséglet az EMIH-hel való gyűlölködés is.) Ezzel egyébként határozottan politikai útra léptek, ami ma már tökéletesen egyértelmű. Követeléseiket a parlamentben mostanság a Demokratikus Koalíció szóltatja meg, és ők anyagilag támogatják a DK-hoz közelálló egyetlen folyóiratot. De ez az ő problémájuk, és nem a Sorsok Háza ügye. Fokozatosan – tartalmilag alaptalan – feszültséget gerjesztettek a Sorsok Háza körül, és mozgósították a hozzájuk közelálló kevés számú nemzetközi zsidó szervezetet is.

Felelősségük van abban, hogy késedelmet szenved a Sorsok Háza, s így a felnövekvő magyar generációk intellektuális és érzelmi szocializációjában a holokauszt nem tölti be azt a szerepet, amit betölthetne.

Politikailag persze – de ez már legyen a kormány problémája – az a kérdés, ha ők késleltetni tudják a projekt megvalósulását, akkor valójában ki irányítja Magyarországot. Tehát valószínűleg még azzal sincsenek tisztában, hogy magatartásuk a zsidóellenes előítéleteket nem csökkenti, hanem gerjeszti.

6. A szöveg állítása szerint „a közvélemény számára” „jobb helyen ebben a készütségi állapotban terjedelmes leírás, látványterv mutatja be a megvalósításra szánt részletes elképzelést”.

Mint eredeti írásomban elmondtam: ez a koncepció a megrendelő szürreális módon teljes konszenzust követelő magatartása miatt félbetört, így nem teljes. Arról nem is beszélve, hogy mint minden szellemi terméknek, ennek is van szerzői jogi vetülete, s jelen állás szerint – miután a megrendelő a koncepció elkészült részét sem fizette ki – ez a jog a szerzőknél van. Abszurd az a követelés, hogy egy nem teljesen kész koncepció és egy nem teljesen kész látványtervvilág, amely egyébként jogilag is védett, teljes részletességgel nyilvánosságra kerüljön. De igaz ez arra az esetre is, ha minden kész lenne, és a megrendelő jogilag is engedélyt adna erre. Amit a szerző itt mond, az sehol sem létezik – nincs az a „jobb hely”, ahol ez így működne. A maximum az, hogy amikor már kész van egy koncepció, s megvannak a koncepcióhoz kidolgozott látványtervek, akkor célzott nyilvánossági körök részvételével ez megvitatásra és adott esetben módosításra kerüljön. Az kizárt, hogy ösztársadalmi diszkusszió tárgya legyen egy kiállítás részletes koncepciója. Ez az egyetlen pont, ahol minden jóindulata mellett a szerző szövegét kifejezetten demagógnak gondolom.

(Mindenesetre érdekes, hogy a Sorsok Háza tekintetében egy ilyen életszerűtlen elvárás megfogalmazódik, miközben semmilyen más kiállítás esetében nem olvastam ilyen kívánalmat. Soha fel nem merült az, hogy például a Ligetprojekt keretében megvalósuló Magyar Zene Háza teljes koncepcióját ismerje meg a közvélemény, és vitassa azt meg.

7. A szerző szerint a náci után a zsidóüldözésben nem a magyarok az ezüstérmesek. Utal – többek között – Romániára, a balti államokra. A Sorsok Háza e tekintetben nem kíván döntőbíró lenni, illetve eredményt hirdetni. Akik készítik, azok számára fontos a magyar felelősség, de nem kívánják semmilyen értelemben relativizálni azt. Ha a holokaust magyar zsidókat érintő része magyar tragédia, akkor ez a felfogás csak akkor következetes, ha a náci elsődleges felelőssége mellett a magyar felelősségre fókuszál. Soha nem fogjuk azt állítani, hogy minden magyar felelős, de azt sem, hogy minden magyar ártatlan. És ki kell emelni – számosságtól függetlenül – azokat a magyarokat is, akik saját értékviláguk szellemében segítettek azoknak, akiket üldöztek vagy éppen meg akartak gyilkolni.

8. A szerző reményét fejezi ki, hogy a Sorsok Háza megnyugvást és reményt hoz. Szerintem a megnyugvás szó itt nem teljesen indokolt. Éppen az a cél, hogy a Sorsok Házát ne egy elégedett napközis nyugalomával hagyja el a látogató. Úgy menjen el, hogy lelke felbolyduljon, értelme gazdagodjon, s legfőképpen az maradjon meg benne, hogy ami történt – ha rajta múlik –, ne történhessen meg soha többé.

S végül engedtessek meg nekem is egy szubjektív megjegyzés.

Meggyőződésem, hogy a Sorsok Háza készítői legjobb tudásuk szerint teszik majd a dolgukat. Lehet – hiszen garancia semmire sincs –, hogy ez a legjobb tudás sem lesz elegendő. Nekem is van azonban egy meggyőződésem. Eszerint a csonka tökély az igazi tökéletesség. Ezért szeretem a méloszi Aphroditét, amit milói Vénusz néven ismernek. Szörnyű lenne, ha meglenne a két karja. Így, csonkán tökéletes. Bizonyos vagyok benne, hogy bármilyen lesz is a Sorsok Háza, nem mindenkinek fog tetszeni, de ezt természetesnek gondolom. Nagy baj lenne, ha mindenki le lenne nyűgözve.

Bármilyen lesz is a Sorsok Háza, jobb, ha létrejön, mint ha nem jönne létre. Nem lehet olyan rossz, hogy ne legyen jó.